

PROBLEMATIKA ORISOV NOB ZA OBMOČJA SLOVENIJE

MILAN ŽEVART

Ob zasnovi tega, v primerjavi z obsežno problematiko kratkega poročila, sem bil v zadregi, in sicer zato, ker je na voljo brošura Pregledni orisi narodnoosvobodilnega boja na območjih Slovenije, problematika in nekaj napotil, Ljubljana 1973, ki smo jo po sklepu komisije za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora Zveze združenj borcev NOV pripravili Tone Ferenc, Mirko Stiplovšek in jaz. Ta brošura predstavlja bistveno problematiko orisov NOB na območjih Slovenije in postavlja avtorjem teh orisov za Knjižnico OF dokaj zahtevne naloge. S stališča zbiranja in obravnavanja gradiva oziroma virov sem o tej problematiki poročal na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti leta 1959¹ in na posvetovanju strokovnih delavcev iz muzejev revolucije in NOB na Visu leta 1971.² Tudi ti dve poročili sta bili objavljeni. Torej kaj dosti bistveno novega od tega poročila le ne moremo pričakovati. Skušal pa sem povzeti izkušnje, ki sem jih pridobil pri zbiranju gradiva in pripravi enega takih orisov. Omenjena brošura pa mi naj dovoljuje, da se bom nekaterih problemov, ki so tam temeljito obdelani, le bolj bežno dotaknil.

O pomenu monografij o narodnoosvobodilnem boju na posameznih območjih Slovenije le tole: prof. Metod Mikuž je v sklepni besedi v peti knjigi svojega Pregleda zgodovine NOB v Sloveniji³ opozoril na pomen raziskovanja posebnosti NOB na posameznih območjih in zapisal, da so posebnosti razvoja bile odvisne od različnih vzrokov, ki jih bo treba še raziskati. Prav temeljiti orisi NOB za posamezna območja so v prvi vrsti poklicani, da prikažejo upoštevanja vredne posebnosti in značilnosti razvoja NOB ter razlike v intenzivnosti osvobodilnega gibanja na posameznih območjih in v posameznih obdobjih. Predvsem orisi NOB na posameznih območjih Slovenije bodo lahko prikazali velike napore množic v boju proti okupatorjem in njihovim pomagačem, natančneje prikazali razmerje moči med okupatorjem in osvobodilnim gibanjem v posameznih obdobjih in tudi to, kako velikanski aparat, ki so ga vzpostavili okupatorji za uresničitev svojih raznarodovalnih in drugih namenov za uničenje slovenskega naroda in za boj proti osvobodilnemu gibanju, je moralo in je razbilo osvobodilno gibanje na veliki večini slovenskega ozemlja. Ti orisi bodo lahko zelo konkretno prikazali številne oblike udeležbe in

sodelovanja Slovencev v narodnoosvobodilni vojni in žrtve, ki jih je zahteval boj za nacionalno in socialno osvoboditev. Že skrbno zbrani, urejeni in obdelani podatki o žrtvah za vsa območja Slovenije bodo močno osvetlili intenzivnost osvobodilnega gibanja na posameznih območjih in delež teh območij v osvobodilnem gibanju. Orisi bodo lahko prikazali razne silnice, ki so vplivale na razvoj, in dopolnili ter tudi korigirali nekatere poenostavljene sheme vsaj za posamezna ožja ali širša območja. Velja tudi to, da mladim rodovom narodnoosvobodilni boj najlaže približamo z domačimi dogajanjem in orisi NOB bi morali imeti pomembno vlogo pri pouku zgodovine NOB in pri razvijanju tradicij NOB nasploh. Predvsem pa bodo ti orisi poleg monografij o enotah NOV in POS in razprav o posameznih temah zelo pomembna osnova za celovito sintezo narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.

Doslej je izšlo kar dosti prispevkov in tudi samostojnih publikacij za posamezne kraje in tudi več krajev, dosti krajevnih kronik v rokopisih pa je pri organizacijah Zveze združenj borcev NOV, a izšlo je le malo orisov narodnoosvobodilnega boja za širša območja. Idealno bi bilo, če bi pred pisanjem orisa NOB na nekem območju imeli že na voljo orise NOB v posameznih krajih tega območja, zlasti če bi take krajevne zgodovine imele dovolj konkretnih in natančnih podatkov o padlih borcih in žrtvah fašističnega nasilja, o terenskih odborih OF, o partizanskih ustanovah itd. Taki krajevni orisi bi zelo olajšali delo avtorjem orisov NOB na širših območjih. Vendar krajevne zgodovine ali kronike niso nujen pogoj za monografijo širšega območja, saj mora avtor take monografije že pri zbiranju virov in pri zasnovi svoje monografije zastaviti delo bolj na široko in bolj v globino in problematiko zajeti bolj celovito. Pri zbiranju virov se praviloma ne more razbremeniti tako, da bi opustil zbiranje gradiva za posamezne kraje, ampak mora zajeti vse vire. Predvsem pa bo moral sam opraviti kritičen pretres vseh virov. In če velja, da so krajevne zgodovine in kronike lahko koristne za orise širših območij, velja tudi obratno.

V glavnem velja, da je raziskava NOB na terenu precej zanemarjeno področje, še posebej, če ga primerjamo z velikimi dosežki pri preučevanju vojaških dogajanj in s številnimi in tudi kvalitetnimi monografijami partizanskih vojaških enot, ki so izšle v

Knjižnici NOV in POS. V tej Knjižnici je doslej izšlo v njenem osnovnem delu 28 monografij o vojaških enotah in o vojaških dogajanjih, nekaj del o vojaških dogajanjih pa je izšlo tudi v problem-skem delu te Knjižnice. V Knjižnici OF so doslej izšli le trije orisi narodnoosvobodilnega boja, in sicer za Belo krajino, občino Trebnje in Šaleško dolino.⁴ Tako stanje je tudi posledica dejstva, da se je akcija za načrtno preučevanje partizanskih enot začela znatno prej kot akcija za pripravo monografij za Knjižnico OF. Delno je lahko tudi posledica dejstva, da je problematika orisov NOB na terenu le bolj raznolična in praviloma zahteva več dela pri zbiranju gradiva. Končno imamo na voljo 19 knjig VI. dela Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov in le štiri knjige Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji.

Ob ugotovitvi, da je bilo do nedavnega raziskovanje osvobodilnega boja na terenu, zlasti če upoštevamo usmerjeno dejavnost, premalo intenzivno, pa moramo vendar podariti, da bi bilo tudi na področju lokalnega zgodovinopisja NOB že dosti napravljenega. Predvsem je bilo veliko storjenega pri zbiranju gradiva na terenu. Tu so bila še zlasti pomembna prizadevanja razmeroma goste, čeprav s strokovnimi močmi premalo zasedene in ne povsem enakomerno po Sloveniji razporejene mreže muzejev in oddelkov revolucije in NOB ter organizacij Zveze združenj borcev NOV. V muzeje in tudi arhive organizacij ZZB NOV je prišlo ogromno gradiva in podatkov, ki bodo zelo pomembni za zgodovinarja NOB na ožjem ali širšem območju. Res pa je, da zbiranje gradiva ni bilo na vseh območjih Slovenije enako intenzivno in da je tudi kvaliteta zbranega gradiva zelo raznolična.

Že bežen pregled po bibliografskem gradivu nam pove, da je bilo objavljeno ogromno prispevkov po časopisih in listih, v periodičnih in enkratnih zbornikih in da je izšlo tudi dosti samostojnih publikacij in med njimi največ takih, ki obravnavajo NOB v posameznih krajih z njihovo okolico z že značilnimi naslovi: Vrhnika in okolica v boju za svobodo, Prihova in okolica v NOB, Fram in okolica v NOB.⁵ Izšle so tudi monografije za širša območja. Tri smo že omenili, tu naj dodamo le, da imata tudi že Prlekija in Prekmurje svoji monografiji.⁶ Med deli, ki obravnavajo ožja ali širša območja, so kvalitetna dela, in ker smo tu v Domžalah, je treba med temi omeniti razpravo Mirka Stiplovska: Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici in kot primer kratkega že v marsičem sintetičnega pregleda

Kamniško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941—1945.⁷

Zadnje obsežno delo, ki je izšlo s to tematiko, je delo Rada Zakonjška Velika preizkušnja, Ljubljana 1977, ki obravnava Spodnjo in Gornjo Savinjsko ter Zadrebško dolino oziroma območji občin Žalec in Mozirje. To delo najbolj intenzivno obravnava 1941. leto, ne zajema pa celotne problematike za naslednja obdobja. Med zgodovinskim tekstom so reportažni zapisi in spomini in tudi spomini avtorja, ki je bil tudi sam savinjski prvoborec.

Na posvetovanju o problemih zgodovinopisja novejše slovenske zgodovine in nalogah Inštituta za zgodovino delavskega gibanja leta 1969 je France Škerl v svojem poročilu o dotedanjem raziskovanju NOB v odstavku z naslovom Obdelave lokalnih primerov⁸ ocenil dotedanje rezultate in zaključil, da so avtorji razen nekaj izjem uporabljali pretežno analitično metodo, da problemov niso globlje obravnavali in reševali, a da bodo njihova dela dragocen vir zgodovinarju, ki bo probleme zajel globlje in v širšem okviru. Škerl je navedel nekaj primerov lokalnega zgodovinopisja in posebej poudaril obravnavo zgodovine Ljubljane, za katero imamo doslej najboljše zbornik v štirih knjigah Ljubljana v ilegali,⁹ za katerega pa seveda velja, kot je tudi v uvodu zapisano, da še ni zgodovina NOB v Ljubljani, ampak je zbornik spominskih in zgodovinskih ter drugih prispevkov in virov. Med drugimi deli je Škerl posebej omenil delo Milice Ostrovske. Kljub vsemu odpor,¹⁰ ki prikazuje Maribor v času okupacije in NOB predvsem po spominskih virih. Obsežneje je prispevke in publikacije, ki predstavljajo ožja in širša območja, predstavil v že omenjeni sklepnih besedi prof. Metod Mikuž.¹¹

Tu seveda ni časa in tudi ne potrebe, da bi poskušali podati pregled vsega, kar je bilo napisanega o tematiki, ki jo obravnavamo. Še težje bi bilo podati pravično oceno vsaj pomembnejših prispevkov. Na splošno pa bi lahko rekli tole: po zasnovi obravnave, širini zajete problematike, metodologiji raziskave in odgovorih na postavljena vprašanja so, če upoštevamo obsežnejše prispevke oziroma publikacije, le-te zelo raznolične in zelo različnih kvalitet. Ob dejstvu, da so med številnimi deli in prispevki tudi zelo kvalitetni in da so vsi po svoji zanimivi in koristni za nadaljnjo obravnavo, pa naj navedemo najbolj pogoste in značilne pomanjkljivosti pri znatnem številu obravnavanih del:

1. pri pripravi znatnega dela prispevkov so avtorji premalo časa posvetili kritičnemu pre-

tresu virov, večkrat pa takega pretresa sploh ni bilo. Velja, da bi morali avtorji vire v večji meri uporabljati, manj pa jih nekritično navajati, v celoti ali v obsežnih odlomkih;

2. pri nekaterih orisih malo širših območij je le preveč bolj malo pomembnih in tudi obrobni podrobnosti, premalo pa bolj kompleksne obravnave razvoja NOB;

3. pri samostojnih publikacijah prevladujejo take, ki so zborniki pričevanj, objav delov dokumentov ali tudi celotnih dokumentov, a ne vedno po pravilih znanstvene objave virov, reportažnih in literarnih zapisov, veznih tekstov in tudi bolj ali manj popolnih kronoloških pregledov dogodkov, ki pa niso vedno sestavljeni po nekem premišljenem izboru in sistemu. Dostikrat so v takih zbornikih sezname padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja s kratkimi življenjepisi in opisi spominskih obeležij. V takih zbornikih in drugje naletimo pogosto na prispevke, ki so pretežno spominski vir, a delno temeljijo na dokumentih in drugih pričevanjih. Pri nekaterih prispevkih si nismo hitro na jasnem, ali gre za pričevanje, zgodovinsko obdelavo ali beletristiko. Zgodovinsko jedro, ki ga praviloma tako pisanje ima, pa moramo v vsakem primeru iskati. So prispevki, v katerih je dosti velikih besed, a malo stvarnih podatkov in malo stvarnega zgodovinskega prikaza, ki je vsaj za del bralcev bolj sposoben prikazati veličino narodnoosvobodilnega boja. V celoti so take publikacije, o katerih smo govorili, zelo koristne, a postopoma bi jih morale zamenjavati bolj dognane in take, ki bodo bolj pripomogle k širšim sintezam;

4. Slabost mnogih prispevkov z lokalno tematiko je preveč poenostavljen prikaz. Posamezni procesi in dogodki so podani preveč izolirano in tako, da niso upoštevani vsi vzroki in vse silnice, ki so vplivali na dogajanja. Preveč izolirano obravnavanje večkrat ne daje povsem prave slike. Zlasti prehod iz stare Jugoslavije v čas okupacije in NOB je večkrat predstavljen močno shematično. Iz nekaj podatkov o gospodarskem stanju, socialni strukturi in političnem položaju pred napadom na Jugoslavijo izhajajo ne dovolj utemeljeni zaključki oziroma osvetlitve bodočih dogajanj. Rezultat je tudi ta, da nekateri avtorji v začetku okupacije, ki je kljub izredno pomembnemu dejstvu — kontinuiteti delovanja KPS — le močno spremenila celotno situacijo, ne vidijo mejnika, ki bi ga bilo pri periodizaciji vredno upoštevati.

Še nekatere stvari motijo pri prebiranju nekaterih del s področja lokalne historiografije NOB: preširoki okviri, ohlapne in neprecizne formulacije, nesistematičen in neorga-

niziran tekst, neenakomernost obravnave oziroma prevelika odvisnost od lažje dostopnih virov; zato posamezna obdobja niso enako intenzivno obdelana in včasih manj pomembni dogodki bolj kot pomembni procesi. Na splošno velja, da so avtorji posvečali večjo pozornost prvim obdobjem osvobodilnega boja oziroma letu 1941, ne glede na to, da je bil na obravnavanem območju narodnoosvobodilni boj v kasnejših obdobjih bolj intenziven in množičen. Torej bo treba literaturo z lokalno tematiko pred uporabo za pripravo orisov zgodovine NOB na širših območjih kritično pretresti, pri bodočih akcijah pa kar najbolj upoštevati omenjena napotila in se truditi za kvaliteto.

Ko obravnavamo dela o NOB na ožjih ali širših območjih, ne moremo mimo tega, da ne bi omenili, da je tudi v monografijah o enotah NOV in POS v kar številnih primerih in kar temeljito obdelano tudi stanje na terenu in dejavnost organizacij osvobodilnega gibanja. Razumljivo je, da so terenu posvetili največjo pozornost avtorji, ki obravnavajo enote, vezane na določeno območje, se pravi, zlasti odrede. Močno sta na primer upoštevala stanje na terenu avtorja monografij o Belokranjskem in Istrskem odredu, monografija o dolomitskih odredih pa ima že tako naslov *Dolomiti v NOB*.¹² Brigade praviloma niso bile vezane na neko območje in je razumljivo, da so avtorji praviloma v manjši meri obravnavali teren, stanje na terenu so prikazali predvsem pred formiranjem in ob formiranju brigade. Veliko pozornost pa je posvetil terenu avtor monografije o Šlandrovi brigadi,¹³ ki postavlja zgodovino te enote v okvir širših vojaških in političnih dogajanj in daje tudi tehten prikaz dejavnosti političnih organizacij osvobodilnega gibanja in ljudske oblasti v zapadnih okrožjih območja IV. operativne cone, kjer je Šlandrova brigada najdlje delovala. Zaradi navedenega in seveda tudi zaradi druge vsebine bodo avtorji orisov NOB morali upoštevati monografije o partizanskih enotah, ki so se bojevale na območjih, ki jih bodo obravnavali.

Glede časovnega okvira orisov NOB pa tole: v delih, ki smo jih na splošno obravnavali, so avtorji ravnali različno. Nekateri navajajo tudi podatke o začetkih delavskega gibanja pred prvo svetovno vojno, precej jih začne z letom 1918, a se za čas stare Jugoslavije navajajo predvsem akcije delavcev in razvoj komunistične organizacije, nekateri se omejujejo na prikaz stanja pred začetkom okupacije ali začnejo kar z NOB. Ker gre za orise NOB, bo prav, če se bodo avtorji omejili na svoje obdobje, na obdobje od aprila 1941

do maja 1945, v uvodnem poglavju pa prikazali gospodarske, socialne in politične razmere pred začetkom okupacije in pri tem poudarili tisto, kar je pomembno za razumevanje nadaljnjih dogajanj. S tem pa ni rečeno, da bodo grešili, če bodo izjemoma pri osvetlitvi nekaterih problemov posegli bolj v preteklost.

Ne glede na to, da mora pisec orisa NOB na določenem območju upoštevati, da so bile partizanske in okupatorjeve akcije na njegovem območju mnogokrat le del širše zasnove in izvedenih akcij, operacij in ukrepov in da je NOB na njegovem območju del NOB slovenskega naroda in narodov in narodnosti Jugoslavije, da so dogajanja na sosednjih ali širših območjih in tudi taka v svetovnih okvirih lahko močno vplivala na razvoj na njegovem terenu in da so zveze osvobodilnega gibanja na nekem območju potekale na vse strani, se bo moral vendar omejiti, kar se da na svoj teren. Vsekakor pa ne bi bilo smotno, da bi orise NOB debelili s preširokimi zgodovinskimi okviri oziroma s podatki iz slovenskega, jugoslovanskega ali celo svetovnega okvira.

V okvir načrtne akcije za pripravo monografij za Knjižnico OF spadajo dela o narodnoosvobodilnem boju v okrožjih KPS in OF, in sicer tistih, ki so obstajala do preureditev sredi leta 1944 in ki se v številnih primerih skladajo z bolj ali manj zaključeno geografsko enoto. Primerni pa so lahko tudi orisi NOB po zaokroženih geografskih enotah. Tam, kjer se partizanska politično teritorialna enota sklada z območjem ene ali več današnjih občin, bo imel avtor lažje delo, ker so se določene vrste virov zbirale za območja občin. Za območja okrožij ali tudi smotno izbranih geografskih enot je že mogoče podatke poglobljeno in zaokroženo zgodovino NOB in njenih značilnosti. Za taka območja je tudi lažje zbrati gradivo kot za manjša in če se partizansko okrožje ujema vsaj delno z večjo okupatorjevo upravno politično enoto, bo zbiranje gradiva oziroma dokumentov še olajšano.

Ko vztrajamo pri časovni in prostorski omejitvi orisov NOB na območjih Slovenije, pa je treba poudariti, da bo avtor takega orisa lahko primerno opravil svojo nalogo le, če bo seznanjen z zgodovino širših območij, če bo poznal razvoj v slovenskem, jugoslovanskem in v širšem okviru. Preučiti mora, kako so se ti širši procesi odražali na njegovem območju, obenem pa mora biti vedno pripravljen odkriti in sprejeti dejstvo, da je razvoj v posameznostih bil na njegovem območju drugačen, specifičen. Predvsem bo moral preučiti dela, ki obravnavajo NOB na vsem slovenskem ozemlju. Danes imamo na voljo dve

veliki deli: Metoda Mikuža Pregled zgodovine NOB v Sloveniji v petih knjigah in vojaško zgodovinsko monografijo Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945.¹⁴ Preučiti bo moral dela, ki obravnavajo posamezne teme v slovenskem ali ožjem okviru. Ni si na primer mogoče zamisliti pisca orisa NOB, ki bo obravnaval neko okrožje na nemškem okupacijskem območju in ne bi dobro poznal Ferenčeve monografije o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941—1945.⁵¹ Rekli smo, da je potrebna tudi časovna omejitev, a tudi za zgodovinarja lokalnih tem velja, da zgodovinskih procesov ne moremo prav razumeti, če se pri študiju omejimo na nekaj let, pa naj bodo le-ta še tako pomembna in prelomna. Pisec mora biti torej seznanjen tudi z zgodovino vsaj bližnje preteklosti. Le tako bo lahko tudi odkrival bistvo prelomnih dogajanj na svojem območju. Poznavanje širše problematike glede na prostor in čas je torej pomemben pogoj za pravilno usmeritev pri raziskovanju NOB na ožjih območjih.

Od vsakega pisca orisa NOB za neko okrožje ali regijo bo zahtevalo dosti truda in časa zbiranje gradiva, zlasti če se bo dela lotil temeljito in skušal zbrati čimveč gradiva, ki je na voljo. V veliki meri bo podoba NOB oziroma njena vsestranskost odvisna od dovolj širokega in vztrajnega zbiranja virov. Pri sodobni zgodovini in tudi pri taki za ožja območja je problem v tem, če povemo poenostavljeno, da je virov preveč in premalo. Toliko jih je, da jih je težko zbrati in obvladati, a dostikrat so bili uničeni ali izgubljeni pomembnejši dokumenti, če pa upoštevamo NOB, pa marsikdaj dokumenti sploh niso nastali. Avtor orisa NOB niti pomisliti ne sme, da bi se omejili le na objavljene vire, četudi bo po prečitvi literature najprej pregledal te. Objave dokumentov, ki pridejo v poštev, so v omenjenih napolitih navedene. Pri zbiranju arhivskega gradiva se ne smemo utesniti. Praviloma bo avtor za katerokoli območje Slovenije našel največ gradiva v AIZDG in dosti tudi v drugih osrednjih arhivih, še zlasti v zgodovinskem arhivu CZ ZKS. Racionalno bo, če bo pisec najprej preučil gradivo osrednjih ustanov in nato arhive tistih ustanov, ki imajo njegovo območje neposredno v svojem področju dela. Pri tem mora še zlasti upoštevati tudi gradivo v muzejih in oddelkih revolucije in NOB. Za območje severovzhodne Slovenije je drugi najpomembnejši arhiv v muzeju NO Maribor. Upoštevati bo moral seveda vse arhive za svoje območje in še zlasti gradivo, ki ga hranijo občinski odbori ZZB NOV, če ga niso oddali muzejem. Ti odbori imajo predvsem spominsko gradivo, življenje-

pis padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so zelo pomembni, in večkrat rokopise neobjavljenih krajevnih kronik. Še marsikaj je pri zbiranju arhivskega gradiva dobro upoštevati. Tako na primer gradivo, ki ga imajo zavodi za socialno zavarovanje, šolski in pa tudi župnijski arhivi. Žal je tako, da tistih arhivov, ki so nastali najbližje dogajanjem in ki bi piscem orisov NOB za posamezna območja najbolj olajšali delo in jim najbolj omogočili podati vsestransko podobo okupacije in NOB, praviloma ni, ker so bili uničeni. Prav to dejstvo narekuje zelo široko zbiranje gradiva in pa dodatno zbiranje gradiva na terenu, kjer se še vedno najde kar dosti gradiva. Gradivo na terenu je kaj raznovrstno in lahko se zgodi, da zbiralec ne bo izkoristil vseh možnosti in bo zanemaril nekatere vrste virov, ki jih še poseduje teren. Koristna bo torej temeljita priprava za zbiranje gradiva na terenu, to pa pomeni predvsem preučitev literature in vseh že zbranih dokumentov ter pričevanj, saj bomo na terenu skušali v prvi vrsti nadomestiti vrzeli, ki smo jih ugotovili v že zbranim gradivu.

V zvezi s problematiko gradiva se sklicujem na svoji že omenjeni poročili¹⁶ in bi tu poudaril le, da je pri najdbi posameznih virov zelo koristno zbrati dodatne podatke o njih in da je na terenu mogoče opraviti tudi raziskave take vrste, ki spominjajo na ankete. Ker že govorimo o terenu, pa velja omeniti, da je za pisca orisa NOB zelo pomembno natančno poznavanje terena, ki ga preučuje. Lahko bi rekli, da mu bo poznavanje terena močno olajšalo eksploatacijo gradiva.

Možnosti za zbiranje pričevanj so še vedno zelo velike. Za zgodovinarja manjših območij so pričevanja še zlasti pomembna. Velika večina avtorjev s to tematiko jih je zelo cenila in jih intenzivno uporabljala, nekateri celo preveč, in sicer v tem smislu, da so zanemarjali druge vrste virov in da so jih uporabljali le preveč nekritično. Avtor monografije Boj Belokranjec jih je sicer tudi uporabljal, a je v Besedi o gradivu zapisal,¹⁷ da so zapisi pričevanj, ki so nastali kasneje, močno odmaknjeni od takratne resničnosti, namreč od NOB, spominsko nejasni in v podrobnostih premalo prepričljivi. Pozitivno pa je ocenil pričevanja, ki so bila zapisana kmalu po osvoboditvi. Od časa do časa se znova razpravlja o vredosti pričevanj. S tem v zvezi mislim, da še vedno velja: pričevanja so pomembna zato, ker so mnogokrat edini viri za določena dogajanja. So važna dopolnitev skupih podatkov v ohranjenih dokumentih in večkrat popravljajo podatke v le-teh. Končno so tudi razna poročila lahko močno subjektiven vir.

Zgodovinar NOB kmalu spozna, kako pomembna so pričevanja tistih, ki so soustvarjali njeno zgodovino ali bili priče raznih dogodkov in dogajanj. Seveda jih ne bo zbiral in še manj uporabljal nekritično. Še zlasti bo pretresel tiste dele pričevanj, ki dajejo širšo oceno o določenih obdobjih in dogajanjih oziroma o položaju na posameznih območjih in pri katerih dejansko ne gre le za spomin. Ugotavljamo pa lahko, da kvaliteta spomina pri znatnem številu prič s čedalje večjo časovno oddaljenostjo od dogajanj upada. Dokumenti imajo nedvomno to prednost, da se v razmerju do dogajanj, ki jih opisujejo, ne starajo in da ne morejo spreminjati svojih sodb o njih.

Prof. Metod Mikuž je v prvi knjigi svojega Pregleda zgodovine NOB v Sloveniji zapisal, da veljajo pri obravnavi virov ista načela kot pri vsakem znanstvenem zgodovinskem delu in da so zaradi množičnosti osvobodilnega gibanja pomembni tudi dokumenti nižjih organov tega gibanja.¹⁸ Po tem se velja ravnati pri obravnavi gradiva. Predvidevamo lahko, da bo avtor za katerokoli širše območje, potem ko bo končal delo pri zbiranju gradiva, imel na voljo vsaj nekaj tisoč raznih virov. Torej bo lahko že z medsebojno primerjavo dokumentov partizanskega in okupatorskega izvora, dokumentov in pričevanj in vseh vrst virov med seboj opravil velik del njihovega kritičnega pretresa.

Najobsežnejše poglavje v omenjenih napolitih je tisto, ki govori o vsebini preglednih orisov NOB in precej podrobno razčlenjuje problematiko ter našteva, kaj vse bi morali orisi zajeti. Vsekakor ni potrebe, da bi to razčlenbo vsebine tu ponavljal. Poudarimo naj le, da bi morali orisi vsebovati celovito, vsestransko, objektivno in dokumentirano podobo osvobodilnega boja. Avtorji pa naj bi našli razumno razmerje med upravičeno težnjo, da bi rekonstruirali čimveč dogodkov in dogajanj ter jih iztrgali pozabi in med zahtevo, da bi dobili čimbolj sintetična dela. Pri tem si bodo lahko pomagali z obsežnejšimi zaključki oziroma ocenami na koncu obravnave posameznih obdobj. Vsekakor pa orisi, ki jih pričakujemo, ne bi smeli biti le pregledi dogodkov in dogajanj po časovnem zaporedju. Periodizacija razvoja narodnoosvobodilnega boja bi morala temeljiti na njegovem razvoju na obravnavanem območju. Taka periodizacija bi že sama po sebi pokazala na nekatere posebnosti NOB na posameznih območjih in predvsem na razlike v intenzivnosti osvobodilnega gibanja v posameznih obdobjih. Pri razdelitvi razvoja NOB na posamezna obdobja bi bilo treba upoštevati predvsem stopnjo

množičnosti osvobodilnega gibanja, razmerje med močjo tega gibanja in močjo okupatorja in pri tem upoštevati, čigava oblast je bila prva in resnična, oziroma odloke koga je izpolnjevala večina prebivalstva. Razvoj osvobodilnega gibanja je torej treba razdeliti na obdobja rasti, viškov in tudi upadanj ter pri tem upoštevati politična in vojaška dogajanja.

Na koncu še tole: NOB je še vedno tesno povezana z našim življenjem in na preučevanju tega obdobja so razumljivo še zlasti zainteresirani udeleženci velikega boja za svobodo. Želijo, da bi čimprej prišlo do pravične zgodovinske podobe razvoja NOB na posameznih območjih. Tudi sicer je zanimanje veliko. Seveda pa se lahko zgodi, da tisti, ki presoja dogajanje s stališča velike množice dokumentov in pričevanj ter podatkov, presoja posamezna dogajanja drugače kot nekdo le na osnovi enega pričevanja.

Podcenjevanje lokalnega zgodovinopisja ali orisov posameznih manjših območij ne bi bilo upravičeno. Nasprotno, treba bi bilo že zastavljeno akcijo za Knjižnico OF spodbujati, usmerjati in organizirati ter za uresničevanje te pomembne naloge povezati sile raziskovalcev in ustreznih ustanov, odborov nekdanjih aktivistov OF, organizacij ZZB NOV in svetov za razvijanje tradicij NOB pri republiški in občinskih konferencah SZDL. Akcijo pa bo vsekakor strokovno najbolj ustrezno usmerjala komisija za zgodovino pri republiškem odboru ZZB NOV.

Moderni čas ni preveč naklonjen ustnemu izročilu iz roda v rod. Četudi je izročilo narodnoosvobodilnega boja še zelo živo — zlasti v partizanskih vaseh — mora pričevati predvsem zgodovina. Če ta ne bo dovolj pričala ali če njeno pričevanje ne bi bilo pravo, bomo veliko izgubili.

OPOMBE

1. Milan Ževart, Zbiranje in obravnavanje krajevnega gradiva za zgodovino delavskega gibanja in NOB, Prispevki za zgodovino delavskega gi-

banja, Ljubljana 1960, I, št. 2, str. 343—354. — 2. Milan Ževart, Zbiranje in obravnavanje gradiva za zgodovino NOB, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXIII, broj 3—4, Zagreb 1974, str. 14—18. — 3. Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, V. knjiga, Ljubljana 1960 str. 253. — 4. Rudi Vogrič, Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973; Zoran Hudales, Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975; Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977. — 5. Karel Grabeljšek, Vrhnika in okolica v boju za svobodo, Nova Gorica 1968; Lojze Penič, Prihova in okolica v NOB, Maribor 1963; Zdenka Rogl, Fram in okolica v NOB, Fram 1975. — 6. Drago Novak, Prlekija v narodnoosvobodilni vojni, Prispevek k zgodovini Pomurja, Murska Sobota 1965; Ferdo Godina, Prekmurje 1941—1945, Murska Sobota 1967. — 7. Miroslav Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, v: 800 let Mengša, Mengoški zbornik, II. del, 1. snopič, Ljubljana 1969; Miroslav Stiplovšek, Kamniško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941—1945 (Problematika virov in literature, obsega in razdelitve okrožja ter periodizacije), v: Domžale 1975. — 8. France Škerl, Kratak oris dose danjega raziskovanja dobe NOB v Sloveniji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1970, X, št. 1—2, str. 232—233. — 9. Ljubljana v ilegali, V odločilnih dneh, Ljubljana 1959; Ljubljana v ilegali II, Država v državi, Lj. 1961; Ljubljana v ilegali III, Mesto v žici, Ljubljana 1967; Ljubljana v ilegali IV, Do zloma okupatorjev, Ljubljana 1970. — 10. Milica Ostrovška, Kljub vsemu odpor, Maribor 1963 (Prva knjiga) in 1968 (Druga in Tretja knjiga). — 11. Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, V. knjiga, str. 258—261 in 274—280. — 12. Radko Polič, Belokranjski odred, Ljubljana 1975; Maks Zadnik, Istrski odred, Nova Gorica 1975; Rudolf Hribnik-Svarun, Dolomiti v NOB, Ljubljana 1974. — 13. Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, Ljubljana—Maribor 1971. — 14. Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, Ljubljana 1960 (I. knjiga), 1961 (II. knjiga), 1973 (III., IV. in V. knjiga); Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1976 (1. izdaja) in 1977 (2. izdaja). — 15. Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941—1945, Maribor 1968. — 16. Glej opombi 1. in 2. — 17. Rudi Vogrič, Boj Belokranjcev, str. 545. — 18. Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. knjiga, str. 8 in 13—14.